

Vaalikoneiden rationaalisuus

Ehdokasvalinnan tueksi syntynyt vaalikone on varsinkin Euroopassa miljoonien äänestäjien käyttämä internet-sovellus. Vaalikoneiden suosioon nähden niistä on kertynyt tähän mennessä kuitenkin suhteellisen vähän tutkimustietoa. Parin viime vuoden aikana tutkimus on vähitellen herännyt, ja kokemusperäistä tietoa alkaa karttua. Poliittika on koonnut tähän teemanumeroon joitakin suomalaisia, toistaiseksi julkaisemattomia tutkimuksia nimenomaan suomalaisista vaalikoneista.

Suomi on tässäkin ollut tekniikkaystävällinen maa. Yleisradiossa innostuttiin CNN:n kehittämästä ideasta heti tuoreeltaan, ja oikeastaan voi sanoa, että maailman ensimmäinen varsinainen vaalikone otettiin käyttöön juuri Suomessa vuoden 1996 eurovaaleissa. CNN:n motiivi koneen kehittämiseen oli etupäässä journalistinen, mutta Yleisradiossa siihen liitettiin kansalaisyksityyden elementti; suomalaiset piti saada taas kiinnostumaan äänestämisestä. Tämän tavoitteen toteutumista on ollut vaikea tutkimuksen keinoin osoittaa. Vaalikoneet eivät ole selvästikään kääntäneet äänestysaktiivisuuden alapäin osoittavaa trendiä mutta ovat mahdollisesti hillinneet alamäkeä.

Aivan riippumatta siitä, ovatko vaalikoneet olemassa tuottaakseen journalismia vai kansalaispätevyyttä, niiden lähtökohta on rationaalisuus. Niiden ajatellaan paljastavan poliitikkojen poliittikapreferenssejä ja osoittavan heidän aatteellisen sijoittumisensa puoluekentällä. Toimittajille ne tarjoavat välineen valvoa poliitikkojen uskottavuutta ja johdonmukaisuutta. Tuore sveitsiläinen tutkimus kertoo, että ainakaan sveitsiläiset poliitikot eivät muuttaneet vaalikoneissa ilmaiseita preferenssejään parlamenttiäänestyksissä vaalien jälkeen (Schwarz, Schädler ja Ladner 2010).

Äänestäjien uskotaan saavan vaalikoneista apua äänestyspäätöksensä, kun kone vertaa ehdokkaiden ja äänestäjien preferenssejä toisiinsa. Kansalaisten ajatellaan kouliutuvan poliittisesti – siis oppivan sekä poliittisen kilpailun kohteena olevista asioista että hahmottamaan poliittista kilpailua. Taustalla on ajatus äänestäjästä informoituna valitsijana, joka – mikäli hänelle se mahdollisuus suodaan – pystyy asettamaan preferenssinsä järjestykseen. Vaalikoneen uskotaan olevan väline preferenssien järjestämiseen, mikä ei normaalioloissa onnistu helposti, jos pitää ottaa kantaa kovin moneen eri kysymykseen ja vielä

verrata näitä kantoja muiden kantoihin. Tuoreen hollantilaisen tutkimushankkeen kysymyksenasettelussa asia ilmaistaan tiiviisti: “Vaalikoneet näyttävät kiinnostavalla tavalla auttavan kansalaisia lisäämään kompetenssiaan ilman, että heidän tarvitsee lukea sanomalehtiä, seurata poliittisia tv-väittelyitä tai tutustua puolueohjelmiin” (<http://blog.phil.uu.nl/citizencompetence/>).

Niin kuin tämän teemanumeron artikkeleista ilmenee, vaalikoneiden rationaalinen kutsu hukkuu kuitenkin usein tietämättömyyden, päättämättömyyden, rationalisointien, mielikuvien ja manipulaation meluun. Näin ei ole aina eikä kaikilta osin. Jenni Haukio osoittaa vaalikoneiden kysymyssisältöjä käsittelevässä artikkelissaan, että vaalikoneiden suunnittelussa on pääsääntöisesti onnistuttu tavoittamaan vaalien kannalta oleellisia asioita. Ainakin eniten käytetyt vaalikoneet näyttävät hyvin ”vaalispesifeiltä”. Sen sijaan vaalikonekysymyksiin kätkeytyvä käsite poliitikasta ei ole lainkaan yksiselitteinen. Poliittika kehystetään hyvin usein strategiseksi peliksi sen sijaan, että kysymykset ohjaisivat ajattelemaan politiikkaa eräänlaisena rationaalisenä päätöksentekona ja kannustaisivat äänestäjiä pohtimaan itse asiaan liittyviä ulottuvuuksia. Strateginen peli olisi varmasti lähempänä politiikan tutkimuksen omaa ajattelumaailmaa, mutta äänestäjän valinnan näkökulmasta tietopohjainen orientaatio olisi eittämättä rationaalisempi vaihtoehto. Entä kuinka rationaalista olisi se, jos vaalikoneiden kysymykset perustuisivat käyttäjien omiin ehdotuksiin, joista käyttäjät sitten äänestäisivät parhaat jatkoon? Ainakin se käy Haukion tutkimuksesta ilmi, että tällaisten vaalikoneiden kysymykset väistävät normaalipolitiikan vaaliagendan melko tehokkaasti.

Suosituimmat vaalikoneet (Sanoma, YLE, MTV3) tehdään politiikan toimituksissa, eikä sinänsä ole aivan odottamatonta, että politiikan toimittajien ammatillinen näkemys heijastuu myös vaalikoneiden sisällössä. Tämä takaa sen, että vaalien yhteydessä vaalikoneiden tallentamia vastauksia voidaan vaivatta käyttää politiikan journalismissa, mikä osaltaan vahvistaa tiedotusvälineiden ja valtakunnanpolitiikan symbioosia ja ylläpitää käsitystä politiikan agendasta. Toisaalta vaalikoneiden ja hallituskeskeisen normaalipolitiikan läheinen yhteys on jälleen yksi todiste sen puolesta, että poliittika ei ole Suomessa

niin medioitunut kuin joskus annetaan ymmärtää (vrt. Mykkänen ja Moring 2009; Moring ja Mykkänen 2012). Helsingin Sanomain päätös avata oman vaalikoneensa aineisto vapaaseen käyttöön ei poista normaalipoliittista vinoumaa, mutta avoimuudesta mahdollisesti nouseva ”kansalaisjournalismi” saattaa tuottaa mielenkiintoisia jatkoanalyyssejä, jotka ylittävät politiikan valtavirtajournalismin käsitykset politiikan keskeisistä kysymyksenasetteluista (ks. <http://louhos.github.com/>). Vaalikoneaineiston yhdistäminen muihin tietokantoihin saattaa tulevaisuudessa avata aivan uudenlaisia mahdollisuuksia rationaalisen äänestyspäätöksen tekemiseen.

Outi Ruusuvirta osoittaa kokeellisen tutkimuksen keinoin, että vaalikoneet lisäävät nykyisessä muodossaan äänestyspäätöksen rationaalisuutta vain harvoin. Vaalikoneista voivat äänestyspäätöksen rationaalisuuden merkityksessä hyötyä sellaiset äänestäjät, joita politiikka ei juuri kiinnosta ja joilla ei ole vakiintunutta suhdetta mihinkään puolueeseen. Vaikka tällaisia äänestäjiä on kohtuullisen paljon, vaalikoneen tarjoama lisäinformaatio auttaa vain osaa näistä äänestäjistä. Vaaleissa nukkuvat kuuluvat usein juuri tähän ryhmään. Lisäksi vähäinen kiinnostus politiikkaan saattaa monesti estää mielekkään vastaamisen vaalikoneen kysymyksiin. Ruusuvirran tutkimuksessa vaalikoneen tarjoama informaatio johti äänestyspäätöksen muutokseen harvoin, mutta mielensä muuttajat olivat yllättävän usein taustaltaan keskiluokkaisia, siis äänestäjiä, joiden oletettu poliittikatietämys on verraten korkealla tasolla. Vaikka äänestyspäätöksen rationaalisuus poliittikatiedon merkityksessä ei juurikaan lisääntynyt vaalikoneiden ansiosta, tulevaisuudessa erilaisia tietokantoja yhdistävät vaalikoneet voivat muuttaa tätäkin asetelmaa.

Vaikeampi kysymys liittyy kognitiivisiin prosesseihin. Niillä viitataan aivojen pysyviin toimintamekanismeihin, joihin informaation määrä ja laatu eivät suoraan vaikuta. Vesa Jaakola paneutuu omassa artikkelissaan vastaamisen logiikkaan kognitiivisen tutkimuksen näkökulmasta. Jaakolan mukaan vaalikoneiden kysymyksiin vastaaminen perustuu huomattavalta osin heuristiseen päättelyyn, jossa valintavaihtoehto ratkaistaan erilaisten ajattelun oikoteiden avulla. Vastaus ei silloin perustu kuin osittain sisällölliseen harkintaan. Tärkeämpää on se, miten helposti vastaus pystytään muodostamaan tai että se ylipäättänsä saadaan annettua. Heuristiikat nopeuttavat vastaamista. Vaalikoneiden rationaalisuuden kannalta heuristiikat ovat moniselitteisiä: toisaalta

ne auttavat tiedon käsittelyssä mutta toisaalta taas heikentävät päättelyn laatua. Koska heuristiikat ovat elimellinen osa ihmisen kognitiota, ne ovat läsnä ainakin jossakin määrin aina vaalikonekysymyksiin vastattaessa.

Vaalikoneiden rationaalisuuteen vaikuttaa kysymysten laadinnan ja niihin vastaamisen ohella myös vertailuinformaation laatu, toisin sanoen se, miten autenttisia ehdokkaiden antamat vastaukset ovat. Miika Vähämaa analysoi kansanedustajaehdokkaiden vastausstrategioita kyselyaineiston perusteella. Poliitikot näyttävät suhtautuvan vaalikoneisiin osin strategisesti, mutta strateginen suhtautuminen ei hallitse. Suuri osa ehdokkaista ei turvautunut vastauksissaan mihinkään tietolähteeseen tai muihin ihmisiin eikä tavoitellut vastauksillaan mitään erityisryhmää. Tietolähteistä merkittävien olivat puolueohjelmat, mikä tukee ajatusta, että ehdokkaat olivat liikkeellä nimenomaan puolueensa ehdokkaina. Puolueet myös tarjosivat ehdokkaille ohjeita vastaamiseen. Valtaosa vaalikoneiden perusinformaatiosta oli siis johdonmukaista, mikä tässä mielessä lisää vaalikoneiden rationaalisuutta. Osa ehdokkaista kuitenkin pyrki profiloitumaan ja suuntaamaan vastauksensa jollekin kohderyhmälle. Nämä ehdokkaat myös vastasivat muita useammin yhdessä jonkun muun kanssa ja tutkivat muiden ehdokkaiden vastauksia oman vastaamisensa tueksi. Tuore liettualainen tutkimus kertoo, että ainakin Liettuassa vaalikoneet ovat ruokkineet populistisia ja epäideologisia kantoja (Ramonaite 2010).

Tämän teemanumeron toimittamiseen osallistui päätoimittajan ja toimitussihteerin apuna internetpolitiikan asiantuntija, yliopistonlehtori Jarmo Rinne. Suuret kiitokset avusta!

JURI MYKKÄNEN

LÄHTEET

- Moring, Tom ja Mykkänen, Juri. 2012. Vaalikampanja ja viestinnällistyminen. Teoksessa Sami Borg (toim.), *Muutosvaalit 2011*: Helsinki: Oikeusministeriö.
- Mykkänen, Juri ja Moring, Tom. 2009. Vaalikampanja. Teoksessa Sami Borg ja Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit yleisdemokratiassa: kansallinen vaalitutkimus 2007*. Tampere: Tampere University Press.
- Ramonaite, Ainé. 2010. Voting advice applications in Lithuania: promoting programmatic competition or breeding populism? *Policy & Internet* 2:1, 112-142.
- Schwarz, Daniel, Schädel, Lisa ja Ladner, Andreas. 2010. Pre-election positions and voting behavior in parliament: explaining positional congruence and changes among Swiss MPs. *Swiss Political Science Review* 16:3, 533-564.